

УДК 346.7:378.09

Б.В. ДЕРЕВ'ЯНКО, Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВЛАСНИКІВ МАЙНА ПРИВАТНИХ ВНЗ ПРИ ЇХ РЕОРГАНІЗАЦІЇ

Ключові слова: вищий навчальний заклад, МОН України, суб'єкти господарювання, органи державної влади, організаційно-правова форма, статут, підприємницька діяльність, засновники

Протягом кількох років у суспільстві піднімаються питання про необхідність реформування системи вищих та інших навчальних закладів (ВНЗ та НЗ відповідно). Особливо ці питання активізувалися в останні роки і особливо стосовно ВНЗ. Ідею реформи вищої школи активно підтримував І. Вакарчук. На сьогодні, серед іншого, МОН України планує продовжити реформування і до 2012 року перепідпорядкувати собі більшість ВНЗ, які підпорядковані 35 профільним міністерствам та іншим державним органам. Також планується під керівництвом МОН України на базі невеликих ВНЗ утворити великі навчальні комплекси.

Можливо, запропоновані реформи є необхідними. Проте, з точки зору акціонерів та власників майна невеликих приватних ВНЗ новації МОН виглядають суб'єктивними і непотрібними. У випадку реалізації МОН названих вище планів першим серед інтересів власників приватних ВНЗ буде завдання із забезпечення своїх майнових прав.

Якщо загальним питанням правового регулювання освітньої діяльності та питанням реформування системи освіти наукові дослідження присвячували В. Астахов, В.М. Бесчастний, Т. Боголіб, Є. Булатов, О. Долженков, С. Загородній, К. Карчевський, Т. Козарь, В. Лісов, А. Монаєнко, Є. Огаренко, В. Огнев'юк, А. Орешкіна, Г. Осетинська, Г. Пономаренко, В. Співак, В. Тацій та інші, то питання забезпечення при цьому господарсько-

правовими засобами прав власників майна приватних ВНЗ залишаються малодослідженими. Тому метою статті є визначення ступеня об'єктивності реформування системи ВНЗ України та виявлення шляхів забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації. Її новизна міститься у винайденні та пропозиції простого шляху захисту інтересів власників майна невеликих приватних ВНЗ, які будуть реорганізовуватися. Він полягає в утворенні на основі майна цих ВНЗ міжгалузевих господарських об'єднань підприємств в організаційно-правовій формі асоціацій або корпорацій, великих приватних акціонерних товариств (АТ), товариств з обмеженою відповідальністю (ТОВ), взаємопов'язаних або асоційованих підприємств, у яких найбільша частка майна (контрольний пакет акцій) буде по чергово належати різним засновникам-власникам майна реорганізованих невеликих ВНЗ або управління кожним із цих учасників (асоційованих підприємств) буде здійснюватися різними засновниками.

Питання реформування НЗ України можуть суб'єктивно оцінюватися представниками зацікавлених сторін – працівниками МОН та власниками майна приватних ВНЗ. Тому розгляд аргументів на користь або проти об'єднання невеликих ВНЗ в освітні комплекси, підпорядкування більшості ВНЗ МОНу та загального реформування системи освіти України особами, що не є представниками МОН або власників майна ВНЗ, виглядає більш об'єктивним.

Подивившись об'єктивно, слід відзначити, що у досліджуваних питаннях скоріше рацію має МОН України. Хоча окремі вчені і практики не погоджуються із цим. Так, російські вчені В.Ю. Каменська та А.Б. Лісюткін вважають, що необхідно не тільки відмовитися від радикального реформування російської освіти¹, яке триває вже протягом 10 років, але й чітко сформулювати цілі та

¹ Слід сказати, що проблеми освітньої галузі в Російській Федерації майже аналогічні вітчизняним.

концепцію розвитку освіти. Вийшла назовні вузькість, помилковість і абсурдність підходу до освіти у межах суб'єктивного права та послуг, що надаються державним апаратом. Освіта – це складний системний процес, феномен, одним із підвалин якого є мовленнєвий розвиток... [1, с.220].

Необхідно погодитися із російськими вченими, що у регулюванні освітньої діяльності присутні і вузькість, і помилковість, і абсурдність підходу до освіти у межах суб'єктивного права. Але це не вказує на необхідність зупинення реформ і консервації сучасної ситуації. Уникнення суб'єктивного підходу у регулюванні надання освітніх послуг, на нашу думку, можливе у випадку заміни монорегулювання у межах адміністративних методів на комплексне регулювання за посередництва застосування широкого кола засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання.

Серед аргументів на користь підтримки політики МОН України слід навести наступні.

По-перше, дипломи українських ВНЗ не визнаються за рівні з дипломами країн-членів ЄС. Проблему визнання дипломів та успіху випускників на національному й світовому ринках праці доводиться розв'язувати в умовах браку загальновизнаного визначення якості вищої освіти – закладів, навчального процесу та професійної компетенції випускників. Вихід, на думку фахівців, полягає у подальшому реформуванні системи освіти, її демократизації з орієнтацією на стандарти класичних університетів, диференціації ВНЗ відповідно до суспільних потреб, у розширенні спеціалізації відповідно до вимог ринку праці [2, с.112]. Уявляється, що стандарти класичних університетів є доступними не для всіх ВНЗ, а лише для тих, що можуть принаймні наблизитися до рівня цих класичних університетів. А для цього необхідна значна матеріально-технічна база у поєднанні з потужним доцентсько-професорським складом.

По-друге, у 2010 році більш ніж 100 університетів не отримали і ста заяв від абітурієнтів. Ряд державних ВНЗ цього року не отримав замовлення від держави. Держзамо-

влення планується концентрувати у ВНЗ із кращими науковими успіхами [3]. Зрозуміло, що відсутність держзамовлення призведе до зниження фінансування. А тому, державні ВНЗ, що не зможуть відсутність держзамовлення «перекрити» набором студентів за контрактом, повинні ліквідуватися або увійти до складу інших, більш потужних ВНЗ. З іншого боку, компенсація державним ВНЗ відсутності держзамовлення заповненням ліцензійного набору студентами за контрактом призведе до необхідності ліквідації або реорганізації приватних ВНЗ, які не змогли набрати на навчання кількість студентів, мінімально необхідну для виживання на ринку освітніх послуг.

По-третє, кількість ВНЗ України значно перевищує відповідні показники інших країн. На сьогодні в Україні функціонує більш ніж 1200 ВНЗ. О. Святоцький вказував, що у 2008 році у Великій Британії існувало близько 100 університетів, у Франції – близько 80, в Італії – близько 60, у Польщі – 11, а в Україні – 904, із них 288 готували майбутніх юристів. Позитивний свого часу процес система ліцензування і акредитації перетворила на своєрідний фарс юридичної освіти [4, с.11–12]. Можна сказати, що девальвація рівня юридичної освіти не є виключенням.

Позитивний приклад для оптимальної за кількістю ВНЗ організації вищої освіти знаходимо у Республіці Сінгапур, яка за кількістю мешканців трохи менша Донецької області. Саме тому кількісна та якісна структура ВНЗ може бути запозичена українськими регіонами. Сінгапурська вища школа представлена чотирма університетами та п'ятьма політехнічними інститутами. Один із 4-х університетів – Сінгапурський університет управління за своїм статутом є приватним ВНЗ із державним фінансуванням. Політехнічні інститути на відміну від університетів готують лише фахівців інженерних спеціальностей лише освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», не займаються науково-дослідною роботою і є значно меншими за кількістю студентів (12–16 тисяч студентів) [5, с.6].

Дивлячись на наведені кількісні дані різ-

них країн, можна погодитися із прагненням МОН України зменшити кількість ВНЗ.

Аналогічні думки висловлювали вітчизняні та російські дослідники. Ними стверджувалося, що масовість освіти призводить до зростання на ринку праці частки незатребуваних випускників: пропозиції не відповідають запитам. ВНЗ у намаганні отримати прибуток збільшують комерційний набір на престижні спеціальності і видають на ринок «неякісний продукт». Потік недостатньо підготовлених працівників призводить до зростання напруженості, стає сферою зіткнень економічних інтересів [6, с.111; 7, с.273–274].

Т.П. Козарь вважає, що поява нових різноманітних суб'єктів надання освітніх послуг в умовах формування ринкових відносин має сприяти більшій гнучкості системи підготовки кадрів, ліквідації монополії держави у даній сфері. Однак при цьому вченим висловлюється думка, що у центрі уваги має бути питання оцінки діяльності ВНЗ, її відповідності вимогам стосовно якості підготовки фахівців та спроможності певного НЗ забезпечити державну гарантію якості освіти. Також на думку названого автора, не варто на шляху до масовості вищої освіти забувати про підготовку та виховання еліти українського суспільства [2, с.111]. Тобто, автор вважає, що не кожен ВНЗ зможе підготувати фахівця найвищого державного рангу. Це повинні робити найбільш рейтингові ВНЗ.

По-четверте, на сьогодні фінансування вітчизняних ВНЗ та НЗ є недостатнім для підготовки фахівців європейського рівня. Частка державних видатків на вищу освіту в загальному обсязі видатків, становить у Нідерландах – 4,5 %; Бельгії, Данії – 3,6 %; Іспанії, Італії – 3,5 %; РФ – 2,0 %. Частка державних видатків на вищу освіту у ВНП: у Нідерландах – 1,8 %; Данії – 1,6 %; Ірландії – 1,4 %; Україні – 0,7 %. Сума державних видатків на вищу освіту з розрахунку на одного студента становить: у Данії – 9000 євро; Нідерландах – 8000 євро; Люксембурзі – 7000 євро. Наведені дані свідчать про значне відставання України від провідних європейських країн за цими показниками [8, с.73]. Тому скоро-

чення фінансування державних ВНЗ, що не отримують держзамовлення, на користь тих, що його отримують, підвищить можливості останніх. А відмова у продовженні дії ліцензії, реорганізація та ліквідація «слабких» державних ВНЗ стимулюватимуть інших ефективно «відпрацьовувати» отримані з Державного бюджету гроші.

По-п'яте, існує нагальна необхідність підвищення ролі практичної складової у навчальному процесі. Для цього необхідно щоб найбільш впливові ВНЗ, які надають найбільш глибокі теоретичні знання, залучали до процесу навчання студентів практичних працівників, при підготовці фахівців використовували побажання суб'єктів господарювання та державних органів. Прикладом цього у сфері юридичної освіти ФРН є посилення орієнтації юридичної освіти на потреби адвокатури, що стало відповіддю на критичне зауваження щодо зорієнтованості юридичної освіти на юстицію (оскільки насправді більша частина випускників юридичних факультетів працює адвокатами, а не суддями). Згідно із Законом ФРН «Про реформу юридичної освіти» було передбачено обов'язкове залучення адвокатів-практиків у навчальний процес [9, с.25].

Також значно більшу роль в організації та здійсненні освітньої діяльності повинні відігравати суб'єкти господарювання та органи державної влади – замовники. І це стосується не тільки ВНЗ, але й інших НЗ, які готують фахівців для різних сфер та галузей економіки. Роботодавці повинні своєчасно пропонувати і вносити зміни до системи професійної освіти. Так, у Москві Федерація рестораторів і отельєрів розробила сучасні професійні стандарти у сфері ресторанного бізнесу; роботодавці і співробітники столичного коледжу підприємництва спільно формують зміст професійної підготовки за спеціальністю «Медична оптика». Однак це лише позитивні прецеденти, а не системна практика [10, с.54].

Крім цих можна навести ще кілька аргументів на користь скорочення кількості ВНЗ в Україні за рахунок їх ліквідації або реорганізації та входження до складу інших.

Отже, вірогідно, що реформування відбуватиметься шляхом ліквідації саме приватних ВНЗ. Щоб врятуватися на ринку надання освітніх послуг такі ВНЗ будуть змушені об'єднуватися із собі подібними. І цей процес уже поступово розпочинається в Україні.

У випадку утворення такого об'єднання або нового великого ВНЗ об'єктивно постають питання, пов'язані із керівництвом ним. У першу чергу кожного з власників майна реорганізованого невеликого ВНЗ цікавлять питання «хто буде здійснювати управління?», «хто буде вирішувати долю майна, у тому числі і його?», «як можна захистити інтереси невеликих ВНЗ?».

Важливим також є питання відносно обрання організаційно-правової форми новим суб'єктом господарювання. Ця форма повинна захищати інтереси міноритарних учасників.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», ВНЗ є неприбутковою організацією. На це вказує норма частини 1 статті 63 Закону: «За ВНЗ з метою забезпечення діяльності, передбаченої його статутом, і відповідно до закону та його організаційно-правової форми власником (власниками) закріплюються на правах оперативного управління або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, обладнання, а також інше необхідне майно» [11]. Господарювання на основі права оперативного управління вказує на здійснення некомерційної діяльності. Проте, незважаючи на неприбутковість, ВНЗ утворюються у різних організаційно-правових формах: у формі АТ, ТОВ, приватних, державних (казенних), комунальних підприємств, підприємств з іноземними інвестиціями, іноземних підприємств та ін. На можливість ВНЗ обирати організаційно-правову форму крім процитованої норми із Закону України «Про вищу освіту» вказує пункт 7 статті 19 Закону України «Про освіту»: «ВНЗ повинен мати власну назву, в якій обов'язково вказується його тип (дитячий садок, школа, гімназія, ліцей, колегіум, коледж, інститут, консерваторія, академія, університет чи інше) та організаційно-правова

форма. А пунктом 5 статті 43 названого Закону передбачено право ВНЗ створювати різні типи навчально-науково-виробничих комплексів, об'єднань, центрів, інститутів, філій, коледжів, ліцеїв, гімназій [12].

Отже, у випадку утворення великого навчального комплексу у формі об'єднання підприємств його учасники – невеликі ВНЗ добровільно віддадуть частину своєї компетенції об'єднанню. І скоріше за все, що вплив цих ВНЗ на більшість питань організації та діяльності великого навчального комплексу – об'єднання підприємств у формі асоціації, корпорації, а тим більше концерну, – буде мінімальним.

Зручно було б утворити новий суб'єкт господарювання у формі приватного АТ, акціонерами якого стануть власники майна невеликих ВНЗ. У такому випадку кількість акцій у кожного акціонера залежатиме від вартості належного їм майна. Тому зрозуміло, що власники невеликих ВНЗ одразу не стануть мажоритарними акціонерами.

При усіх позитивах для даного випадку акціонерної організаційно-правової форми (особливо приватного АТ) загроза рейдерства є найбільш вірогідною саме для цієї форми господарювання. Тому краще її мінімізувати уже на початковому етапі – іще на стадії утворення нового суб'єкта господарювання.

Тому більш привабливо виглядає утворення нового великого ВНЗ у формі ТОВ. У такому випадку сукупність прав та обов'язків його учасників визначається положеннями статуту. У ньому можна передбачити, що при ухваленні стратегічних питань з організації діяльності усього великого ВНЗ чи навчального комплексу, потрібна одностайність або кваліфікована більшість. Якщо ці стратегічні питання закріпити у статуті, а також вказати, що внесення змін до статуту можливі лише після згоди усіх учасників, – то загроза рейдерства так само як і загроза майновим правам учасників даного ТОВ майже унеможливується.

Крім утворення навчального комплексу у формі ТОВ у якості ефективного засобу за-

хисту майнових прав власників майна невеликих ВНЗ можна розглядати утворення одночасно кількох суб'єктів господарювання (скажімо, у формі ТОВ). Право на підприємницьку діяльність, закріплене статтею 42 Конституції України [13], та принцип свободи підприємницької діяльності у межах, визначених законом, закріплений статтею 6 ГК України, цього не забороняє [14]. Утворені суб'єкти господарювання будуть виготовляти та реалізовувати продукцію, надавати послуги чи виконувати роботи у різних сферах господарювання. При цьому або найбільша частка майна (контрольний пакет акцій) цих суб'єктів буде почергово належати різним засновникам - власникам майна реорганізованих невеликих ВНЗ; або управління кожним із цих суб'єктів буде здійснюватися різними засновниками. Скажімо власниками майна чотирьох невеликих ВНЗ на їх основі утворюється один великий ВНЗ, а також магазин, салон краси та кафе. І кожен із чотирьох засновників цих суб'єктів господарювання має вирішальний вплив на один із суб'єктів. У цьому випадку, по-перше, засновники диверсифікують ризики; а, по-друге, стримують один одного від зловживань своїми можливостями.

Отже, реформування системи освіти та окремих ВНЗ є необхідним. Якщо реформування не відбудеться під контролем держави, то невеликі ВНЗ самостійно реорганізуються у великі освітні комплекси, що відповідатимуть ліцензійним вимогам та сучасним європейським стандартам. Майнові права власників майна невеликих приватних ВНЗ найбільш ефективно можна захистити господарсько-правовими засобами – утворенням господарських об'єднань підприємств в організаційно-правовій формі асоціацій або корпорацій, великих приватних АТ, ТОВ, взаємопов'язаних або асоційованих підприємств. Винайдені шляхи сприятимуть захисту одного власника майна від інших. Проте питання захисту прав власників часток чи акцій великих ВНЗ від порушень з боку сторонніх осіб потребують окремих додаткових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменская В. Ю. Библиотечное дело в системе юридического образования / В. Ю. Каменская, А. Б. Лисюткин // Вестник Саратовск. гос. академии права. – 2009. – № 3. – С. 220–223.
2. Козар Т. П. Сучасна парадигма формування освітньої політики держави в Україні / Т. П. Козарь // Економіка та держава. – 2009. – № 7. – С. 110–112.
3. Даниленко Е. Тройка, пятерка, вуз. Чем закончится реформа высшей школы / Е. Даниленко // Фокус. – 12.09.2010.
4. Комаров В. Сучасні аспекти модернізації вищої юридичної освіти / За підсумками круглого столу «Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій» (17.11.2008 р., м. Харків) / В. Комаров // Право України. – 2009. – № 1. – С. 9–15.
5. Федоренко В. Г. Фактор вищої освіти в інноваційній економіці Сінгапуру / В. Г. Федоренко, І. М. Грищенко, О. С. Вітковський // Економіка та держава. – 2009. – № 6. – С. 4–7.
6. Лисаускене М. В. Поколение NEXT – прагматичные перфекционисты или романтики потребления / М. В. Лисаускене // СОЦИС. – 2006. – № 5. – С. 111–115.
7. Співак В. М. Освіта як чинник глобалізаційного розвитку / В. М. Співак // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 272–276.
8. Монаєнко А. Джерела та порядок фінансування видатків вищих навчальних закладів / А. Монаєнко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 72–75.
9. Хелланд А. Юридична освіта в Німеччині / А. Хелланд, М. Вендіш // Право України. – 2009. – № 1. – С. 22–28.
10. Лисов В. Довузовское профессиональное образование в России: нынешнее состояние и вопросы модернизации / В. Лисов // Российский экономический журнал. – 2008. – № 7–8. – С. 35–55.
11. Закон України «Про вищу освіту» : від 17.01.2002 р., № 2984–III // ВВР України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
12. Закон України «Про освіту» : від

23.05.1991 р., № 1060–XII // ВВР України. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

13. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // ВВР України. –1996. – № 30. –

Ст. 141.

14. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р., № 436–IV // ВВР України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

Дерев'яно Б. В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації / Б. В. Дерев'яно // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 286–291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10dbvpir.pdf>

Наведено аргументи на користь реформування системи ВНЗ. Визначено шляхи захисту господарсько-правовими засобами інтересів власників майна реорганізовуваних невеликих ВНЗ від можливих зловживань з боку мажоритарних власників.

Дерев'яно Б.В. Обеспечение прав собственников имущества частных ВУЗов при их реорганизации

Приведены аргументы в пользу реформирования системы ВУЗов. Определены пути защиты хозяйственно-правовыми способами интересов собственников имущества реорганизуемых небольших ВУЗов от возможных злоупотреблений со стороны мажоритарных собственников.

Derevyanko B.V. The Providing of Rights for the Owners of Property of Private Higher Educational Institutions during Their Reorganization

Arguments in favor of reforming the system of higher education institutions were given. The ways to protect the interests of property owners of small higher education institutions by economic-law methods have been certain.

Форум права ФОРУМ